

דפי עיון

במפרשים

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:

אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:

"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה

משואות-יצחק

יו"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858, ד.ג. שדה-גת * טל': 08-8581440 * פקס: 08-8503835

שנת תשס"ה

פרשת כי תצא

א. ספורנו עם פירוש הרב י. קופרמן.

פרק כ"א פסוקים יח, כ, כג:

(יח) סוּרר וּמָרָה. כִּי מָרִיו מִסִּיר הַתְּקֵנָה שִׁשְׁיָשׁוּב מִסּוּרְתָּו³⁹.

(כ) זֹלֶל וְסָבָא. כִּי סֹבָא זֹלֶל יוֹרֵשׁ, וְיִלְסָטֵם לְמֵלֵא נִפְשׁוֹ⁴⁰.

(כג) כִּי-קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּי. הִנֵּה כָּל עֵצִים נִבְדָּל מִחֲמַר יִקְרָא "אֱלֹהִים"⁴¹, וּמִזֶּה

הַמֵּין הוּא עֵצִים הַנֶּפֶשׁ הַשְּׁכֵלִית בְּאָדָם הַנִּקְרָאת "עֵלָם אֱלֹהִים"⁴² (בראשית א, כז).

וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמְרָה בְּעֵלְת אוֹב לְשֹׁאוֹל: "אֱלֹהִים רְאִיתִי עֲלִים"⁴³ (שמואל-א כח, יג).

וּבִהְיוֹת שֶׁהַבְּזִיּוֹן הַנַּעֲשֶׂה לַמֵּת אַחֵר מִיתָה הוּא בְּזִיּוֹן לַנֶּפֶשׁ הַשְּׁכֵלִית, אֲשֶׁר הִיא עֵצִים

נִבְדָּל הַנֶּשְׁאָר אַחֵר מִיתַת הַגּוֹף⁴⁴, אָמַר שֶׁהוּא "קָלַלְתָּ אֱלֹהִים", כִּי הִלַּנְתָּ הַתְּלִיָּה

לַגּוֹף הַמֵּת בְּלִמְתִּי קְבוּרָה, הִיא בְּזִיּוֹן לְאוֹתוֹ הַנֶּעֱצֵם הַנֶּנְצָחִי הַנִּקְרָא "אֱלֹהִים"⁴⁵. וְלֹא

תִּטְמָא. לְהַשְׁרוֹת רוּחַ הַטְּמָאָה בַּמָּקוֹם הַמֵּת הַבְּלִיָּי נִקְבֵּר.

יח

39. ולכן אפשר לדון אותו על שם סופר, ואין נוהג בו 'באשר הוא שם'. ועיין רמב"ם הלכות תשובה פרק ד בענין עשרים וארבעה דברים

המעכבים את התשובה. בהלכה ב מביא הרמב"ם 'חמשה דברים הנועלים דרכי תשובה בפני

עושיהם', כאשר הרכיעי הוא 'המבזה רבותיו, שרבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי, ובזמן

שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת'. שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת'.

כ

40. על פי ספרי וסנהדרין עכב, (הובא ברש"י). זהו נימוק שני מדוע דנים אותו 'על שם סופר', ואין נוהגים כלפיו בדין 'באשר הוא שם'.

כג

41. מבואר בהרחבה על ידי רבינו ריש פרשת בראשית: הנה מלת "אלוה" תורה על נצחיות... ועל

צד ההדמות יקרא כל נבדל מחומר "אלהים". 42. ספורנו: הנה מלת "אלהים" על צד ההדמות

תאמר על כל עצם שכלי בפעל, שלם, נבדל מחמר, וכזה הוא נצחי בהכרח... ומה יתחייב

שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף... 43. נגד כל המפרשים: — 'גדול' (רד"ק) 'מלאכים' (רש"י) ועוד. 44. כי בבזותו את הגוף, הוא מעיד

שאין הנפש השכלית עומדת לחזור אליו, ואין לך בזיון לעצם הנבדל הזה גדול הימנו. 45. דבריו

יובנו ויוכחו על פי דברי 'המהר"ל' (גור אריה) ביסוד מצות הקבורה, בראשית ב, ד"ה שתהיה

לו כפרה: ...כי האדם ראוי לקבורה, כי ענין הקבורה-הטמנה לדבר שיהיה בעתיד. ומפני

שהאדם הוא בכח להיות חי לעתיד, יש לו קבורה בעפר, כי הקבורה הוא הטמנה מורה שהוא בכח

לדבר העתיד כשיחיה המתים, כי הדבר הנגלה הוא בפעל, והדבר הנטמן הוא בכח... (עכ"ל). הרי שאי

הבאת המת לקבורה, מעיד על אי חזרתו לחיים נצחיים. מכאן משמע אפוא, שמרכיב ה"אלהים"

שהיה בו, אינו 'עצם' נבדל מחומר... נצחי, כאשר במקום מותו של הגוף שם סופו של נשמתו.

סוף

1. מה הקושי האפשרי בפסוק יח' ומהי תשובת פרשנינו?

2. מה בפסוק כ' הוא מוסיף ומסביר זאת. מהו, ומה זה כה חמור?

3. בפסוק כג' צוסק פרשנינו בנולד רציוני ולא במינוי האמת, מה מביאו לכך מפרשנינו

הפסוק?

4. מהי הצדקת האדוקות? "אלקים"?
5. מה דוקא "הלכת התלמיד" כה חמורה?
6. מה עושה הקבורה?
7. מה רוח הטומאה פוצלת כאשר האת לא נקבר?

* * *

ב. רש"ר הירש.

פרק כא' פסוק יט':

(יט"ב) ותפשו בו אביו ואמו: "היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אביו אינו רוצה ואמו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיו שניהם רוצין" (סנהדרין ע"א). גדולה מזו: כבר הזכרנו את השיטה הרואה בכל המצוה הזאת רק הלכה מאלפת שאיננה מתקיימת למעשה, ולשיטה זו בן סורר ומורה מתחייב רק אם הוריו שרים אפילו ברישומה החושני של הופעתם הגופנית: "אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה; מאי טעמא? דאמר קרא, איננו שומע בקולנו, מדקול בעינן שוין, מראה וקומה נמי בעינן שוין" (שם). כי הילד הנידון כאן הוא בעל נטיות חושניות, ולפיכך יש משקל גם לרישומה החושני של ההופעה הגופנית, ואם אחד ההורים מרשים יותר בקולו, בקומתו וכו', הרי כאן שוני של רושם חושני ויש מקום לחשוש שגם הרושם המוסרי על הנפש המתחנכת לא יהיה שוה. גם מומים גופניים עלולים להחליש את ההשפעה החינוכית, ולפחות בית דינו של האדם, היכול לשפוט רק על פי סימנים חיצוניים מסוג זה, חייב להימנע מלדון במקרה זה. כל הפעולות האמורות כאן על ההורים — ותפשו, והוציאו, ואמרו, בננו זה, איננו שמע בקולנו — נתפסות על ידי ההלכה והיא מלמדת בהן שההורים הנזכרים כאן אינם משותקים ביד או ברגל ואינם אילמים, סומים או חירשים.

אמרו

1. פרשנו - מידעו את ההלכה שכן סורר ואורר לא היה - מכפיל את פירושו לפסוקינו בהתאם, איך הוא עושה זאת?
2. מה רצו כל כך באכילה ושתיה מופרזים ולא דוקא על אלה יצא הקצף?
3. מה רוצה פרשנו ללמד בכך את בני דורו בקשר לחינוך הילדים?
4. לאילו מסקנה רוצה פרשנו להובילנו בכך זה?

* * *

ג. רש"ר הירש.

פרק כב' פסוקים א'-ב':

השב תשיבם לאחיך — אפילו פעמים רבות: "החזירה וברחה החזירה וברחה אפילו ד' וה' פעמים חייב להחזירה" (בבא מציעא ל"ב), ואמרו שם לא ע"א שהחובה להחזיר פעמים רבות בלא שיעור נלמדת כבר מלשון "השב" שהוא מקור שאין בו הגדרת זמן, והתוספת "תשיבם" רק מרחיבה את מושג ההשבה, ולמדנו ממנה שדי להביא את הבהמה למקום שמור של הבעלים ואין חובה להביא את המאורע לידיעת הבעלים: "דלא בעינן דעת בעלים". כנגד זה המחזיר גניבה או פקדון חייב

להודיע על כך לבעלים: "הכל צריכין דעת בעלים חוץ מהשבת אבידה שהתורה ריבתה השבות הרבה" (שם). גנב או שומר לא יצא ידי חובת ההשבה ועדיין אחריות החפץ עליו, עד שנודע לבעלים שהחפץ הוחזר, כדי שיוכלו לשמור אותו כראוי; ואם גנב דבר שיש בו רוח חיים, הרי הוא חייב להודיע על השבת הגניבה, אפילו הבעלים לא הרגישו בחסרונה כל עיקר, שהרי בינתיים התרגלה הבהמה למקום אחר: "הואיל ואנקטה נגרי ברייתא" (בבא קמא ק"ח ע"ב; פירושו המילולי: היא הורגלה לעשות צעדים החוצה).

ובסופו של דבר "סימנים גרועים", כגון סדר הגודל הכללי או הצבע, למשל: "ארוך וגוף", "חיוור וסומקי" וכדו'. השאלה לא הוכרעה, אם הוכחה על ידי מסירת סימנים מתקבלת מדין תורה או רק מכח תקנת חכמים: אם סימני דאורייתא או דרבנן. סימנים מובהקים ביותר מספיקים על כל פנים אפילו מדאורייתא, ואילו סימנים גרועים כשהם לעצמם אין להם תוקף כלל. השאלה נשאלת רק ביחס לסימנים מובהקים "אמצעיים", שמסתפקים בהם בדרך כלל כדי להחזיר אבדה על פיהם. לפעמים הוכחת זהותו של חפץ תלויה בסימנו של הכלי או של העטיפה וכדו' שהחפץ נמצא בו, או היא תלויה בסימנו של הכלי, כגון אוקף, המצוי בחפץ (פסוק ג). במקרים אלה נשאלת השאלה "אי חיישין לשאלה": אם יש מקום לחשוש שבעל הכלי וכדו' השאלה אותו לבעל האבדה ונמצא שזכות הבעלות על הכלי עדיין איננה מוכיחה את זכות הבעלות על תוכנו. כמו כן יש צורך לברר אם ישנם כלים שאין נוהגים להשאל אותם לאחרים: "דלא מושלי אינשי" (בבא מציעא כז ע"ב, גיטין כז ע"ב, יבמות קכ ע"ב).

כל הדברים האלה יש להם חשיבות גדולה גם לעניין קביעת זהותה של גופה שנמצאה. יותר מאשר על סימנים אפשר לסמוך על "טביעת עין": הכרת חפץ שאיננה תלויה במסירת סימנים יחידים אלא בהכרת הרושם הכללי של החפץ. אלא שדרך ההכרה הזאת איננה ניתנת להוכחה אובייקטיבית, ואין להחזיר אבדה על פי טביעת עין אלא אם כן היא נדרשת על ידי אדם שיושרו וכוונתו נעלים מכל ספק והוא מחזק נאמן לכל דבר (עי' בבא מציעא כז ע"ב, חולין צו ע"א). המוצא חייב להכריז על האבדה, כדי שהיא תיירש על ידי בעליה (ראה פי' פסוק ג).

(ב) ואם לא קרוב וגוי והיה עמך וגוי. מצות השמירה מוגדרת על ידי מצות והשבתו לו, שהרי למדנו ממנה שיש לדאוג לכך שהאבדה תהיה ראויה לחזור לבעליה, ואין היא ראויה לכך אם דמי החזקה מכלים את כל ערכה, שהרי מובן מאליו שהבעלים חייבים להחזיר למוצא את כל ההוצאות שהוציא על המציאה. ומכאן ההלכה: "כל דבר שעושה ואוכל — יעשה ויאכל, ודבר שאין עושה ואוכל — ימכר, שנאמר: והשבתו לו — ראה היאך תשיבנו לו"; הוה אומר: אם אפשר, יש להחזיר את החפץ עצמו, ואם לאו, יש להחזיר את דמיו: "שם דמיהן ומניחן" (בבא מציעא כח ע"ב).

עד דרש אחיך אחו. עליך להחזיק בו לא רק עד שיירד ממך, אלא "עד דרש אחיך אתו": עד ש"אחיך", בעל החפץ הקרוי כן בפסוק א, ידרוש "אתו" — ידרוש במיוחד את החפץ שנמצא על ידיך; הוה אומר: עד שתהיה משוכנע שאתה מחזיר אותו לבעליו. "אחיך" מוכיח את זכותו על ידי "אתו": על ידי שהוא מתאר בדרישתו את טיבו הטיפי של החפץ שנמצא על ידיך. נראה לנו שהלכה זו כלולה במשמע לשון הכתוב, שהרי יכול היה לומר באופן כללי: "עד אשר ידרש מעמך והשבתו לו"; אלא שחכמים סמכו את ההלכה הזאת ללשון "דרש אחיך" על ידי שהוציאו אותו ממשמעו ופירושו: "עד שחדרש אחיך", הוה אומר: "דרשוהו אם רמאי הוא" (שם ע"א).

מי שדורש מציאה וטענו שהוא בעליה יכול להוכיח את זכותו על ידי עדים או על ידי סימנים. הסימנים שונים זה מזה מבחינת ערכם להוכחת זהות. יש שלושה סוגים של סימנים: "סימנים מובהקים ביותר", כגון נקב, קרע או פגיעה אחרת במקום מסוים שתואר בדיוק; בכל כגון אלה קשה להניח שסימנים דומים יימצאו בחפץ אחר מאותו סוג; כך בכתב שאבד: "נקב בצד אות פלונית". "סימנים מובהקים אמצעיים", כגון השיעור המדויק של מידת האורך, של המשקל או של המספר, וכן מקום המציאה.

אלות

1. מה הקושי האפשרי בפסוק א' עליו בונה פרשנו את דבריו?
2. מה בדיוק הדין לפי זה והתוכל לנאקו?
3. פרשנו מביא בהרחבה את דני' מצות השמירה ונחמק פצולותיה, התוכל להסביר?
4. מה פירוש: "עושה ואוכל" — יעשה ויאכל?
5. נחמק מצני' מביא פרשנו לכתוב: "אחיך", מהו?
6. פרשה מסופקת היא ההוכחה עפ"י סימנים, התוכל לבאר דברי פרשנו?
7. מהי "טביעת עין"?
8. למה יש להכריז על אבדה?

* * *

(ח) כי תבנה, אין לי אלא בונה, לוקח מחברו או נותן לו במתנת מגין, ת"ל: בית, מכל מקום⁴². ועשיית, אם עשהו ונפל, עליו לעולם לעשותו. ונסמכה כאן לומר אחר שילחמו והם בארץ יתחילו במצות הבית⁴³, ואחר כך במצות הורע והנטע. ולא תשים דמים בביתך, לרבות כל דבר המזיק כגון כלב רע וסולם רעוע⁴⁴.

ד. חוקוני

פרק כב' פסוק ח':

אלות

1. למה חשב להדגיש כי אופן רכישת הבית אינו חשוב כי אם צמצם ההחלטה בו?
2. מהו סדר הדברים שיש לעשות לאחר כיבוש הארץ?
3. פרשנו — עפ"י ההלכה — מרחיק דין זה הרבה מעבר לתחום הצר של הפסוק, איך ולמה?
4. התוכל לנצוא פסתי הדולמאות: כלב וסולמ כללים יותר מורחבים ופאה שני"א אלה מסמלים אותם?

* * *